BITTEN, BITTEN EN NOG MEER BITTEN

Om met ons paard te communiceren gebruiken we hulpen. Met onder andere zit, been en stem maken we duidelijk aan ons paard wat we willen. Het bit helpt daarbij in de fine-tuning. Bitten zijn in alle soorten, maten en prijsklassen te koop. Een goed bit uitkiezen voor je paard wordt er daardoor niet gemakkelijker op. Op grond waarvan kies je voor een bepaald bit en hoe weet je of je een goed bit voor je paard gekozen hebt? In deze nieuwe serie gaat IJP op onderzoek uit.
In deel 1 maken we kennis met verschillende soorten bitten en hun werking.

Van domesticatie naar dressuur
Rond 4.000 v.Chr. werd het paard gedomesticeerd. Eerder waren dieren als de ezel, kameel of os al door de mens ingezet als vervoermiddel, last- of trekdier. Sturing en controle verschilden per dier, met een neusring (os), een soort halster (kameel) of de stem en klopjes op de nek (ezel). Het paard werd aanvankelijk gereden zoals de ezel, maar anders dan zijn collega's bleek het paard nog beter controleerbaar met een bit. De vroegste bitten die gevonden zijn, onder andere in Oekraïne en Mongolië, bestonden uit twee omhoogstekende stukken hertshoorn als knevels en waarschijnlijk een mondstuk van een in elkaar gedraaid stuk huid. Waarschijnlijk, want in de loop van de duizenden jaren is dat vergaan.

De eerste in complete vorm opgegraven bitten stammen van ongeveer 1.500 v.Chr., gemaakt van brons, en variërend van eenvoudige ongebroken tot enkel en dubbel gebroken bitten. Onder Romeinse archeologische vondsten zijn ook de eerste bitten met een soort hefboomwerking aangetroffen. Deze moeten zeer pijnlijk geweest zijn, waarbij onderkaak en tong het flink te verduren kregen: bij aantrekken van de teugels werden ze samengeknepen tussen het ongebroken mondstuk en een metalen stang die onder de kaak doorliep. Pas in de 16e eeuw werd deze stang vervangen door een kinketting, waardoor de onderkaak meer werd ontlast.
Aan het eind van de 18e eeuw werden paarden niet meer uitsluitend als werktuig op het land of in oorlogstijd ingezet. Zo ontwikkelde zich bijvoorbeeld de Spaanse rijschool in Wenen vanuit de oefeningen die paarden moesten leren om op het slagveld goed te kunnen functioneren. In diezelfde tijd werd de dubbele teugel in gebruik genomen, evenals de kinketting een Hongaarse uitvinding.
Sindsdien is er in wezen aan het bit niet veel meer veranderd, hooguit in de wijze van fabriceren en de ruime keuze uit materialen die wij tegenwoordig hebben. Was het vak van bitmaker in vroeger tijden een specialisme - het Engelse bitmakersgilde verbood zijn leden zelfs om iets anders te verkopen dan bitten -, tegenwoordig worden de meeste bitten fabrieksmatig gemaakt. Als materiaal worden niet alleen verschillende soorten metaallegeringen gebruikt (koper, nikkel staal), maar ook rubber, kunststof of leer.

Verschillende modes
Qua uiterlijk mag er dan weinig veranderd zijn, de ideeën over hoe met paarden om te gaan zijn door de eeuwen heen, en per continent, aan mode onderhevig geweest. En daarmee ook de voorkeur voor het soort bit waarmee paarden gereden worden. Leren door middel van afstraffing levert een andere bitkeuze op dan leren door middel van beloning. De huidige mode is ontegenzeggelijk diervriendelijker dan de hierboven eerder genoemde Romeinse. Het bit wordt niet meer gebruikt om het paard onder dwang te sturen, maar om het contact tussen ruiter en paard te verfijnen. In het natural horsemanship gaat men zelfs helemaal niet meer van een bit uit: een paardenmond is niet bedoeld om met ijzer te vullen. Door middel van uitsluitend een goede houding en zit kan de ruiter minstens zo goed met het paard communiceren.

Het bit en de mond
De mond is het gevoeligste lichaamsdeel van het paard. Het is dan ook niet voor niets dat het bit is uitgevonden om juist via de mond contact met het paard te zoeken. Elke beweging die een ruiter met de teugels maakt, komt via het bit uitvergroot de paardenmond in.

Door middel van uitsluitend een goede houding en zit kan de ruiter minstens zo goed met het paard communiceren.

Een Romeins bit

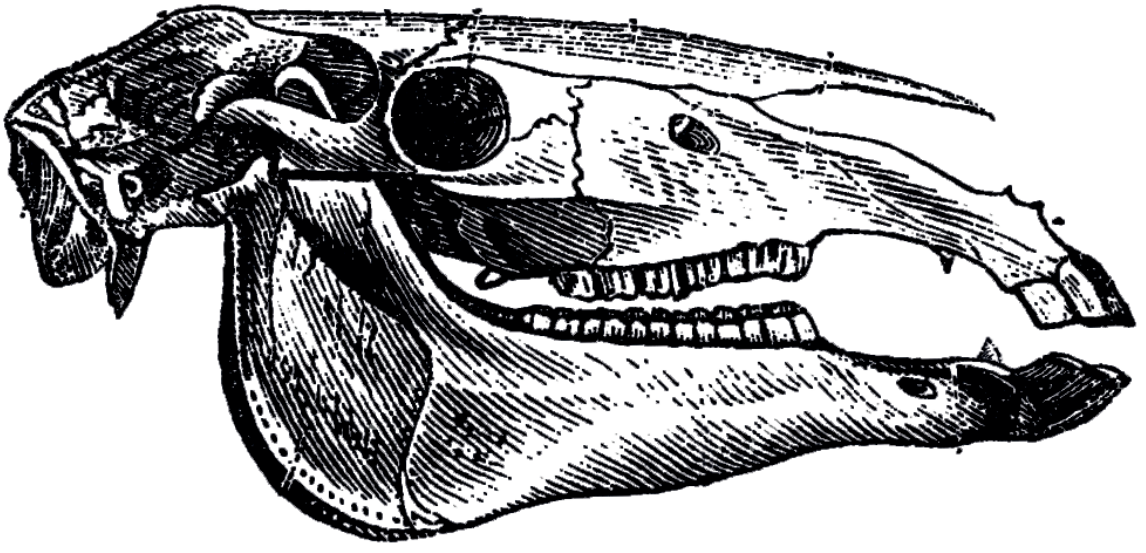

Figuur 1 - een anatomische tekening van de paardenschedel

Om te begrijpen hoe die uitwerking is, moet je weten hoe de mond van het paard er van binnen uitziet en hoe het bit in de mond ligt.

Figuur 1 geeft een goed beeld van de paardenmond.
Je ziet voorin, boven en onder, een zestal snijtanden. Hiermee snijdt het paard het gras af, om dat vervolgens met tong en wangen richting kiezen te verplaatsen. Een paar centimeter van de snijtanden af zie je aan elke kant een aparte tand, de haaktand. Deze komt voornamelijk bij hengsten voor, slechts zelden bij merries; ze hebben uitsluitend een sociale (gevechts)functie. Een andere benaming voor deze haaktanden is dan ook hengstentanden. Achter deze haaktanden is de mond een aantal centimeter tandloos - dat noemen we de lagen. Vervolgens beginnen de kiezen. Sommige paarden hebben in de bovenkaak, vlak voor de gewone kiezen, twee kleinere wolfskiezen.
Het is belangrijk dat het bit precies goed in de mond ligt. Het bit mag de kiezen niet raken en daarom niet te hoog in de mond zitten. Een pinkdikte afstand tussen bit en eerste kiezen is een mooi uitgangspunt. Hangt het bit daarentegen te laag, dan bestaat het risico dat het paard de tong over het bit gooit. Gevolg daarvan kan zijn dat het tongbandje beschadigd raakt en dat je een onbestuurbaar paard krijgt.
Het bit zit goed in de mond wanneer je twee tot drie rimpels bij de mondhoeken ziet. Zo past het precies in het tandenloze gedeelte van de paardenmond, op de lagen, over de tong heen, ruim voor de eerste kiezen. Alleen de wolfskiezen kunnen soms net in de weg zitten, om welke reden die vaak worden getrokken.
Afhankelijk van de mond van het paard kan je voor een dikker of dunner mondstuk kiezen. Als het paard de mond niet kan sluiten, is het bit te dik. Een te dun mondstuk daarentegen kan door het paard als 'scherp' ervaren worden. Belangrijk is dat het bit in de breedte goed past, zodat het niet in de mond heen en weer kan schuiven. Een goed passend bit steekt aan geen van beide kanten uit. Je ziet uitsluitend de ringen of de knevels tegen de wangen aan liggen. Bitten met een D-ring of met een knevel (zie figuur 2) kunnen voor extra stabiliteit in de paardenmond en voor duidelijker sturing zorgen.
Het is niet altijd eenvoudig de juiste pasvorm van een bit bij je paard te vinden. In een volgend artikel zullen we hier dieper op ingaan.

Verschillende soorten bitten
Het bit kan druk uitoefenen op de mondhoeken, lippen, lagen, tong en gehemelte, en uiteindelijk ook op kin, neus, wangen en achter de oren. De verschillende bitten verdelen de druk binnen de mond anders. Een ongebroken bit rust meer op de tong en minder op de lagen en lippen. Een enkel gebroken bit ligt in rust in de mondhoeken, op de lagen en tegen het gehemelte en laat de tong meer vrij. Een dubbel gebroken bit (zie figuur 3) maakt weer meer contact met de tong en minder met de lagen en de lippen; het ligt bovendien wat flexibeler in de mond.

Als je zo naar het totaalplaatje kijkt, kan je je voorstellen hoe belangrijk balans en zit zijn. Hoe beter je balans, des te rustiger je handen kunnen blijven en des te rustiger het in de paardenmond aanvoelt.

Figuur 2 - een kneveltrens

Figuur 3 - een dubbel gebroken bit

Figuur 4 - een IJslands bit
bron: www.baldvinogthorvaldur.is

Naast deze relatief eenvoudige bitten, ook wel trenzen genoemd, bestaan ook ingewikkelder bitten waarvan hierboven al één besproken is: de bitten met een hefboomwerking. Het IJslands bit (zie figuur 4) is hier een voorbeeld van. Het mondstuk is verbonden met stangen of 'scharen', die buiten de mond naar beneden hangen en waar de teugels aan vast zitten. Onder de kin hangt een kinketting. Juist gebruik van dit bit luistert heel nauw. Bij goed gebruik kan het een iets sterker begrenzende werking hebben dan een gewone trens, maar verkeerd gebruik kan ongemak of zelfs pijn bij het paard veroorzaken. Een IJslands bit is daarom zeker niet geschikt voor beginnende ruiters of ruiters met een onrustige hand.

Over de precieze werking van de verschillende soorten bitten valt veel te vertellen. Een volgend artikel in deze serie over bitten zullen we daarom uitsluitend wijden aan de werking van de verschillende soorten bitten.

Bit, balans en zit
Als je zo naar het totaalplaatje kijkt, kan je je voorstellen hoe belangrijk balans en zit zijn. Hoe beter je balans, des te rustiger je handen kunnen blijven en des te rustiger het in de paardenmond aanvoelt. En des te beter het contact tussen jou en je paard zal zijn. Want uiteindelijk draait het allemaal daarom: dat je goed kan communiceren met je paard.

Josine Brackman-Pijnacker Hordijk

Met dank aan Mark Timmerman voor zijn adviezen.

Dit artikel heb ik grotendeels gebaseerd op het boek The horse and the bit van Susan McBane. Daarnaast heb ik informatie gehaald van diverse websites, waaronder www.paardemondzorg.nl en wikipedia.